

УДК 342.9

Ю.В. ГАРУСТ, канд. юрид. наук, доц.,
Сумський державний університет

ПОНЯТТЯ ТА ОЗНАКИ ГАРАНТІЙ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ГРОМАДЯН У ПОДАТКОВІЙ СФЕРІ

Ключові слова: гарантії, гарантії прав і свобод, людини та громадянина, гарантії податкових прав громадян

Забезпечення прав громадян у будь-якій сфері суспільного життя є складним та багатоаспектним процесом, який вимагає від держави виконання значного обсягу складної роботи. Одним із основних етапів на цьому шляху є створення відповідних гарантій, так як жодна сучасна держава не може вважати себе демократичною, соціальною та правовою, якщо у ній відсутні заходи, засоби і способи, що гарантують громадянам безперешкодну реалізацію їх законних прав, свобод і законних інтересів, а також їх охорону, захист і відновлення в разі порушення. З цього приводу слушно наголошує О.Ф. Скакун, що коли немає гарантій, то права, свободи та обов'язків людини і громадянина приймають форму «заяв про наміри» [1, с.203]. Тобто, вони стають звичайними деклараціями, які не мають практичного підґрунтя і, відповідно, соціальної цінності. Крім того, гарантії – це свого роду зовнішній механізм обмеження влади, яка завжди намагається до саморозширення й посилення своєї присутності в усіх сферах людського життя [2, с.85]. Все це у повній мірі стосується й податкової сфери, в якій державою також мають бути впроваджені усі необхідні державні гарантії, що надаватимуть громадянам почуття впевненості та захищеності під час реалізації ними своїх прав, свобод і законних інтересів у даній сфері.

Тому метою даної статті є: визначити поняття та ознаки гарантій прав громадян у податковій сфері. Для цього планується розглянути наукові підходи до розуміння сутності та призначення гарантій прав і свобод людини та громадянина.

Слід відзначити що проблематику гарантування прав і свобод людини та громадянина досліджувала низка видатних правників, зокрема: О.Ф. Скакун, М.С. Строгович, М.І. Матузов, М.В. Цвік, В.Ф. Погорілко, Ю.М. Тодика та інші. Однак, незважаючи на значний науковий доробок цих та інших дослідників, ряд питань все ще потребує наукового уточнення та обґрунтування. Адже зазначені гарантії, як правило, розглядаються у загальноправовому контексті або ж під кутом зору конституційного права, у той же час їх особливостям в окремих сферах суспільних відносин (зокрема, податковій сфері) приділяється недостатньо уваги.

Для того, що встановити сутність поняття гарантій забезпечення прав громадян у податковій сфері, спочатку визначимося з лексичним значенням терміну «гарантія», який у словниковій літературі має наступні тлумачення: порука у чомусь, забезпечення чого-небудь; передбачене законом чи певною угодою зобов'язання; законодавчо закріплені засоби охорони прав і свобод громадян, способи їх реалізації, а також засоби охорони правопорядку, інтересів суспільства і держави; умови що забезпечують успіх чого-небудь; відповідальність за що-небудь [3, с.222; 4, с.55].

З викладеного видно, що гарантія – це все те, що робить можливим, реальним певне щось, надає впевненість у чомусь. У зв'язку із чим гарантія дуже часто визначається за допомогою терміну забезпечення, тобто надання чогось у необхідній кількості. Отже простіше кажучи – гарантії це необхідні умови для нормального здійснення чогось, зокрема забезпечення прав громадян у податковій сфері. Слід погодитися з російським дослідником С.М. Болдиревим, який зазначив, що говорячи о гарантіях прав людини і громадянина мова повинна йти про ті фактори та засоби, які роблять ці права і свободи реальними, дієвими, тобто забезпечує реальність їх існування [5, с.17].

На сьогодні серед правників немає єдиного підходу до визначення поняття гарантій прав і свобод людини та громадянина, тому на сторінках юридичних видань можна зустріти різні його тлумачення. Так, скажімо, М.В. Вітрук

вважав, що гарантії прав і свобод людини – це ті умови і засоби, які забезпечують їх фактичну реалізацію і надійну охорону (захист) для кожної людини [6, с.78]. За М.С. Строговичем, гарантії – це встановлені законом, нормами права засоби, способи, якими охороняються і захищаються права громадян, припиняються та усуваються їх порушення, відновлюються порушені права [7, с.180]. А.П. Іванов та В.Н. Скобелкін розглядали гарантії з точки зору їх розуміння як засобів і способів, з допомогою яких забезпечується реальне здійснення демократичних прав і свобод громадян [8, с.108–109; 9, с.10].

Автори «Енциклопедичного словника правових знань» визначали юридичні гарантії особи як забезпечення Конституцією та іншими законодавчими актами рівноправ'я громадян, незалежно від соціального походження і положення, статі, освіти та національності. Охорона прав особистості від порушень – безпосереднє завдання суду і прокуратури, всіх державних органів, суспільних організацій і колективів, всього суспільства і держави [10, с.68].

В.А. Патюлін висловлював точку зору, згідно з якою гарантії прав і свобод в радянському суспільстві – це засоби, котрі покликані забезпечити реалізацію, охорону та захист прав і свобод [11, с. 231–232]. М.С. Малєїн та Ю.С. Шемшученко упевнені, що гарантії прав та свобод громадян – це умови, засоби, способи, які забезпечують здійснення у повному обсязі і всебічну охорону прав та свобод людини. Поняття «гарантії» охоплює усю сукупність об'єктивних і суб'єктивних чинників спрямованих на практичну реалізацію прав та свобод, на усунення можливих перешкод їх повного, або можливого здійснення [12, с. 41; 13, с.555].

Деякі радянські правознавці у своїх дослідженнях виходять із того, що гарантії – це умови та засоби, які забезпечують громадянам можливість здійснення (реалізації) ними своїх прав, їх надійну охорону та захист [14, с.41; 15, с.16].

Доволі змістовним до розуміння сутності гарантій видається підхід М.І. Матузова,

О.В. Малька та А.С. Мордовця, які свого часу дійшли висновку, що гарантії – це соціально-політичне та юридичне явище, розглядаючи яке слід враховувати наступні моменти: 1) пізнавальний, який дозволяє розкрити предметні теоретичні знання про об'єкт їх впливу, отримати практичні знання про соціальну і правову політику держави; 2) ідеологічний, використовуваний політичною владою як засіб пропаганди демократичних ідей всередині країни та за її межами; 3) практичний, що визначається як інструментарій юриспруденції, передумова задоволення соціальних благ особи. Базуючись на цьому, автори визнають гарантії як систему соціально-економічних, політичних, юридичних, організаційних передумов, умов, засобів і способів, що створюють можливості особистості для здійснення своїх прав, свобод інтересів [16, с.275].

Л.Д. Воєводін, ведучи місце про механізм реалізації прав і свобод людини та громадянина відзначав, що у рамках цілого – системи – призначення гарантій полягає в тому, що вони покликані забезпечити таку найбільш можливу сприятливу обстановку, в атмосфері якої записані в конституціях і законах юридичний статус особи і, особливо, її права і свободи ставали б фактичним становищем кожної окремої людини і громадянина [17, с.222]. Правник підкреслює, що гарантії, таким чином, служать тим надійним містком, який забезпечує необхідний в основах правового статусу особистості перехід від загального до окремого, від проголошеної у законі можливості до дійсності. Гарантії необхідні для правового статусу в цілому і для кожного його елемента. Проте, перш за все, їх потребують права, свободи та обов'язки [17, с.222]. На підставі цього Л.Д. Воєводін робить висновок, що у широкому плані поняттям «гарантії» охоплюється вся сукупність об'єктивних і суб'єктивних факторів, які спрямовані на справжню реалізацію прав і свобод громадян, на усунення можливих причин і перешкод їх неповного або неналежного здійснення, і захист прав від далеко частих в наші дні порушень. Хоча ці фактори і дуже різноманітні, але стосовно процесу реалізації прав

і свобод вони виступають в якості умов, засобів, способів, прийомів і методів правильного його здійснення. Тому під гарантіями слід розуміти умови і засоби, що забезпечують фактичну реалізацію та всебічну охорону прав і свобод всіх і кожного [17, с.228–229].

О.Ф. Скакун вважає, що гарантії прав, свобод та обов'язків людини та громадянина є системою соціально-економічних, політичних, юридичних умов, способів та засобів, які забезпечують їхню фактичну реалізацію, охорону та надійний захист. Коли немає гарантій, то права, свободи та обов'язків людини і громадянина приймають форму «заяв про наміри» [1, с.203]. В.М. Корельський та В.Д. Перевалов гарантії охарактеризували як систему умов, способів та засобів, що забезпечують всім та кожному рівню правові можливості для виявлення, придбання та реалізації своїх прав і свобод [18, с.545].

На думку А.Ф. Нікітіна, гарантії прав та свобод особи – це обов'язки держави захищати людину, створювати правові, соціальні і культурні умови для реалізації її прав і свобод, а також діяльність міжнародних і державних організацій по захисту прав людини [19, с.76]. В.Ф. Погорілко, досліджуючи гарантії прав і свобод людини і громадянина в Україні, відзначає, що важливим елементом конституційно-правового статусу людини і громадянина є гарантії цих прав і свобод. Під гарантіями конституційних прав і свобод людини і громадянина прийнято розуміти систему умов і засобів, юридичних механізмів забезпечення належної реалізації визначених Конституцією та законами України прав і свобод людини і громадянина [20].

Т.М. Заворотченко у дисертаційному дослідженні, присвяченому аналізу конституційно-правових гарантій прав і свобод людини та громадянина в Україні, пише, що за своєю сутністю гарантії є системою умов, що забезпечують задоволення інтересів людини. Їх основною функцією є виконання зобов'язань державою та іншими суб'єктами в сфері реалізації прав особистості. Об'єктом гарантій виступають суспільні відносини, пов'язані з охороною та захистом прав людини, задово-

ленням майнових й немайнових інтересів громадян. Необхідно відзначити, що поняття гарантій відбиває досконалість законодавчої техніки, різноманіття форм мови закону [21, с.25]. Науковець відзначає, що аналіз існуючих у юридичній літературі понять гарантій дозволяє зробити висновок, що під гарантіями прав і свобод особи слід розуміти, по-перше, певні умови, за яких можлива найповніша і всебічна реалізація прав і свобод особи; по-друге, засоби, які ефективно забезпечують охорону і захист прав і свобод особи у разі їх незаконного порушення. Тобто гарантії прав і свобод людини і громадянина як загальне поняття являють собою основні умови і засоби, за допомогою яких кожна особа має можливість реалізувати свої права [21, с.29]. Безпосередньо конституційно-правові гарантії, з точки зору Т.М. Заворотченко, за своїм характером є юридичні норми, які дають можливість реалізувати права і свободи в житті, тобто конституційно-правові гарантії – це передбачена Конституцією України та іншими законами спеціальна система юридичних норм, принципів, умов, вимог і правових способів і засобів забезпечення, реалізації, охорони та захисту прав і свобод людини і громадянина з метою практичної їх реалізації [21, с.29].

Спираючись на викладені точки зору, вважаємо, що гарантії забезпечення прав громадян у податковій сфері – це система взаємопов'язаних умов та факторів (обставин, засобів, заходів тощо), що створюються і впроваджуються у суспільне життя державою, які надають громадянам реальну змогу (можливість) вільно і безперешкодно реалізувати свої податкові та тісно пов'язані із ними права, а також звертатися до передбачених законодавством засобів захисту і відновлення цих прав у разі їх порушення.

Для більш змістовного розуміння сутності поняття гарантій забезпечення прав громадян у податковій сфері визначимо їх основні ознаки.

По-перше, гарантії мають державну природу. Тобто, вони (гарантії) створюються державою на виконання її обов'язків перед

суспільством в цілому та кожною з його особи зокрема. Держава виступає головним суб'єктом забезпечення суспільного добробуту, рівень і стан якого прямим чином залежить від кола, якості та ефективності діючих у державі гарантій. Крім того виконання цих гарантій підтримується і забезпечується силою державного впливу аж до примусу.

По-друге, основні гарантії так чи інакше відображаються на рівні відповідних нормативно-правових актів. Формальна визначеність гарантій у тексті законів та підзаконних нормативно-правових документів наділяє їх (гарантії) такими властивостями як загальність, загальнообов'язковість та законодавча захищеність.

По-третє, гарантії мають універсальний та безперервний характер. Вони, як правило, не мають обмежень у часі та території, гарантії діють постійно і розповсюджуються на всю територію держави, однаковою мірою належать усім, кому вони адресовані, як суспільству чи його окремій групі (спільноті), так і кожному з їх учасників зокрема.

По-четверте, гарантії відображають стан та рівень розвитку основних сфер суспільного життя. Аналіз кола діючих у державі гарантій дозволяють скласти уявлення про пріоритети державної політики, про політичну, економічну та соціальну атмосферу у країні, є показником рівня розвиненості національної системи права.

По-п'яте, гарантії мають реальний та доцільний характер. Гарантії – це не «порожній звук», не просте декларування, а умови та фактори, що існують у об'єктивній дійсності та роблять процес втілення у життя громадянами свої прав, свобод і законних інтересів у податковій сфері, зрозумілим, вільним, безперешкодним та безпечним. Доцільність вимагає встановлення гарантій таким чином, щоб вони максимально відповідали рівню державного розвитку та нагальним потребам суспільства, тобто встановлювали баланс між суспільними запитам та державними можливостями щодо їх реального задоволення.

По-шосте, гарантії забезпечення прав громадян у податковій сфері маю вигляд склад-

ної системи, що має свою внутрішню структуру, елементи якої перебувають у нерозривному зв'язку та постійній взаємодії.

Підсумовуючи вищевикладене можна з упевненістю стверджувати, що гарантії являють собою одну з основних та, напевне, найбільших ланок адміністративно-правового механізму забезпечення прав громадян у податковій сфері. Саме гарантії несуть у собі матеріальні передумови та процедурні аспекти реалізації, охорони та захисту прав громадян у цій сфері, забезпечують перехід існуючих у державі загальних можливостей до площини реальної дійсності окремих громадян.

ЛІТЕРАТУРА

1. Скакун О. Ф. Теория государства и права / Скакун О. Ф. – Харків : Консум ; Ун-т внутр. дел, 2000. – 704 с.
2. Годованець В. Ф. Конституційне право України : конспект лекцій / Годованець В. Ф. – 2-ге вид., стереотип. – Київ : МАУП, 2001. – 216 с.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – Київ ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.
4. Івченко А. О. Тлумачний словник української мови / Івченко А. О. – Харків : Фоліо, 2002. – 543 с.
5. Юридические гарантии обеспечения прав и свобод личности в деятельности органов внутренних дел (Теоретико-правовой аспект): дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.01 / Болдырев С. Н. – Ростов-на-Дону, 2001. – 210 с.
6. Витрук Н. В. Основы теории правового положения личности в социалистическом обществе / Витрук Н. В. – М. : Наука, 1979. – 229 с.
7. Строгович М. С. Основные вопросы советской социалистической законности / М. С. Строгович. – М. : Наука, 1966. – 271 с.
8. Иванов А. П. Гарантии конституционных прав советских граждан / Иванов А. П. // Ученые записки Саратовск. юрид. ин-та им. Д. И. Курского. – 1968. – Вып. XVII. – Кн.1. – С. 11–15.

9. Скобелкин В. Н. Юридические гарантии трудовых прав рабочих и служащих / Скобелкин В. Н. – М. : Юрид. лит., 1969. – 183 с.
10. Энциклопедический словарь правовых знаний (Советское право) / гл. ред. В. М. Чхи-квадзе. – М. : Сов. энцикл., 1965. – 512 с.
11. Патюлин В. А. Государство и личность в СССР (Правовые аспекты взаимоотношений) / Патюлин В. А. – М. : Наука, 1974. – 246 с.
12. Малеин Н. С. Повышение роли закона в охране личных и имущественных прав граждан / Малеин Н. С. // Сов. государство и право. – 1977. – № 6. – С. 41–46.
13. Юридична енциклопедія : в 6 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. – Київ : Укр. енцикл., 1998. – Т. 1: А–Г. – 672 с.
14. Рудинский Ф. М. Гарантии конституционной свободы совести / Рудинский Ф. М. // Советское государство и право. – 1983. – № 7. – С. 40–47.
15. Какимжанов М. Т. Соблюдение прав и свобод граждан в деятельности милиции : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.02 / М. Т. Какимжанов. – М., 1995. – 24 с.
16. Матузов Н. А. Теория государства и права : курс лекций / Матузов Н. А., Малько А. В. – М. : Юристъ, 1977. – 672 с.
17. Воеводин Л. Д. Юридический статус личности в России : учебное пособие / Воеводин Л. Д. – М. : Изд-во МГУ, Издат. группа ИНФРА-М-НОРМА, 1997. – 304 с.
18. Теория государства и права : учебник для вузов / под ред. проф. Корельского В. М. и проф. Перевалова В. Д. – 2-е изд., изм. и доп. – М. : Изд-во НОРМА (Издат. группа НОРМА-ИНФРА-М), 2000. – 616 с.
19. Словарь-справочник по праву / сост. А. Ф. Никитин. – М. : Акалис, 1995. – 140 с.
20. Погорілко В. Ф. Конституційне право України : підручник / Погорілко В. Ф., Федоренко В. Л. – Київ : Прав. єдність, 2010. – 432 с.
21. Заворотченко Т. М. Конституційно-правові гарантії прав і свобод людини і громадянина в Україні: дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.02 / Заворотченко Т. М. ; НАН України; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. – Київ, 2002. – 222 с.

Гаруст Ю. В. Поняття та ознаки гарантій забезпечення прав громадян у податковій сфері / Ю. В. Гаруст // Форум права. – 2014. – № 2. – С. 76–80 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2014_2_14.pdf

Розглянуті існуючі у правовій літературі погляди на зміст поняття гарантій прав людини і громадянина та їх призначення, на підставі чого сформульовано поняття гарантій прав громадян у податковій сфері, окреслено їх ознаки та зроблено відповідний висновок. Доведено, що гарантії являють собою одну з основних та, напевне, найбільших ланок адміністративно-правового механізму забезпечення прав громадян у податковій сфері.

Гаруст Ю.В. Понятие и признаки гарантий обеспечения прав граждан в налоговой сфере

Рассмотрены существующие в правовой литературе взгляды на содержание понятия гарантий прав человека и гражданина и их назначение, на основании чего сформулировано понятие гарантий прав граждан в налоговой сфере, обозначены их признаки и сделано соответствующее заключение. Доказано, что гарантии представляют собой одну из основных звеньев административно-правового механизма обеспечения прав граждан в налоговой сфере.

Harust Y.V. Concept and Features Guarantees the Rights of Citizens in the Tax Area

The article describes the current legal literature in view of the meaning of guarantees human and civil rights, and their purpose, which is formulated based on the concept guarantees the rights of citizens in the tax area, outlines their characteristics and selected the correct conclusion. We prove that the guarantees are one of the main and probably most parts of the administrative and legal mechanism to ensure the rights of citizens in the tax area.